O‘QUVCHILARNING INTELLEKTUAL QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISHDA REFLEKSIV YONDASHUVNING O‘RNI

Muxammadjonova Maftunaxon Shuxratjon qizi
Farg‘ona davlat universiteti talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘quvchilarning intellektual qobiliyatlarini rivojlantirishda refleksiv yondashuvning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilingan. Refleksiya o‘quvchining o‘z bilimlari, fikrlash jarayoni, faoliyati va natijalarini anglash, baholash hamda zarur hollarda ularni qayta ko‘rib chiqish jarayoni sifatida yoritilgan. Tadqiqotda refleksiv yondashuvning tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish, muammoli vaziyatlarni hal etish, mustaqil qaror qabul qilish va metakognitiv ko‘nikmalarni shakllantirishdagi ahamiyati ochib berilgan. Shuningdek, ta’lim jarayonida refleksiv topshiriqlar, muammoli vaziyatlar, o‘z-o‘zini baholash, o‘zaro baholash va refleksiv suhbatlardan foydalanishning metodik imkoniyatlari asoslangan. Maqolada o‘quvchilarning intellektual qobiliyatlarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan refleksiv modelning asosiy bosqichlari taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: refleksiya, refleksiv yondashuv, intellektual qobiliyat, metakognitsiya, mustaqil fikrlash, tahlil, muammoli ta’lim, o‘z-o‘zini baholash, o‘quv faoliyati, pedagogik texnologiya.

Аннотация. В данной статье проанализированы педагогические возможности рефлексивного подхода в развитии интеллектуальных способностей учащихся. Рефлексия рассматривается как процесс осмысления, оценки и, при необходимости, пересмотра учащимся собственных знаний, мыслительных процессов, деятельности и её результатов. В исследовании раскрывается значение рефлексивного подхода в формировании навыков анализа, сравнения, обобщения, решения проблемных ситуаций, самостоятельного принятия решений и метакогнитивных умений. Также обоснованы методические возможности использования в образовательном процессе рефлексивных заданий, проблемных ситуаций, самооценивания, взаимооценивания и рефлексивных бесед. В статье предложены основные этапы рефлексивной модели, направленной на развитие интеллектуальных способностей учащихся.

Ключевые слова: рефлексия, рефлексивный подход, интеллектуальные способности, метакогниция, самостоятельное мышление, анализ, проблемное обучение, самооценивание, учебная деятельность, педагогическая технология.

Abstract. This article analyzes the pedagogical potential of the reflective approach in developing students’ intellectual abilities. Reflection is considered as a process through which students understand, evaluate, and, when necessary, reconsider their own knowledge, thinking processes, activities, and outcomes. The study reveals the significance of the reflective approach in developing skills of analysis, comparison, generalization, problem-solving, independent decision-making, and metacognitive abilities. It also substantiates the methodological potential of using reflective tasks, problem-based situations, self-assessment, peer assessment, and reflective discussions in the educational process. The article proposes the main stages of a reflective model aimed at developing students’ intellectual abilities.

© 2026Scottish International Conference on Multidisciplinary Research and Innovation. All Rights Reserved.

Keywords: reflection, reflective approach, intellectual abilities, metacognition, independent thinking, analysis, problem-based learning, self-assessment, learning activity, pedagogical technology.

KIRISH

Zamonaviy ta’lim tizimida o‘quvchiga tayyor bilimlarni berish bilan bir qatorda, uning mustaqil fikrlashi, axborotni tahlil qilishi, muammoli vaziyatlarda maqbul qaror qabul qilishi va o‘z faoliyatini baholay olishi muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Axborot oqimining tez sur’atlarda ortib borishi sharoitida o‘quvchining faqat ma’lum hajmdagi bilimlarni egallashi yetarli emas. U o‘z bilimlarini yangi vaziyatlarda qo‘llay olishi, xatolarini anglay olishi, o‘z fikrlash strategiyalarini nazorat qilishi va faoliyatini takomillashtirib borishi lozim. Shu nuqtayi nazardan, refleksiv yondashuv ta’lim jarayonini o‘quvchining shaxsiy va intellektual rivojlanishiga yo‘naltirishning samarali metodologik asoslaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Refleksiya orqali o‘quvchi “Men nimani bilaman?”, “Men qanday yo‘l bilan bu xulosaga keldim?”, “Qaysi usul menga yordam berdi?”, “Qayerda xatoga yo‘l qo‘ydim?” va “Keyingi safar faoliyatimni qanday yaxshilashim mumkin?” kabi savollar ustida fikr yuritadi.

Refleksiv faoliyatning bunday tashkil etilishi o‘quvchining fikrlash jarayonini tashqi nazoratdan ichki nazoratga bosqichma-bosqich o‘tkazishga yordam beradi. Natijada o‘quvchi nafaqat ta’lim mazmunini o‘zlashtiradi, balki o‘zlashtirish jarayonini ham anglay boshlaydi. Bu esa intellektual qobiliyatlarning rivojlanishi uchun muhim shartlardan biridir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI

Refleksiya tushunchasi falsafa, psixologiya va pedagogika fanlarida turli nuqtayi nazardan talqin qilinadi. J.Dewey refleksiv fikrlashni muayyan e’tiqod yoki bilimni uning asoslari va oqibatlari nuqtayi nazaridan faol, izchil va ehtiyotkorlik bilan ko‘rib chiqish jarayoni sifatida tavsiflaydi. Uning yondashuvida refleksiya muammoli vaziyatdan boshlanib, izlanish va xulosaga kelish jarayonini qamrab oladi. L.S.Vygotskiyning ta’lim va rivojlanish haqidagi qarashlari ham refleksiv yondashuvning nazariy asoslarini tushunishda muhim ahamiyatga ega. Uning fikricha, o‘quvchining yuqori psixik funksiyalari ijtimoiy o‘zaro ta’sir va faoliyat jarayonida shakllanadi. Shu sababli refleksiya ham muloqot, hamkorlik va pedagogik qo‘llab-quvvatlash vositasida rivojlanishi mumkin.

Metakognitsiya masalasini tadqiq qilgan J. Flavell o‘quvchining o‘z kognitiv jarayonlari haqidagi bilimlari va ularni boshqarish qobiliyatiga alohida e’tibor qaratadi. Metakognitiv nazorat o‘quvchiga vazifani rejalashtirish, bajarish jarayonini kuzatish va natijani baholash imkonini beradi. Shu jihatdan metakognitsiya va refleksiya o‘rtasida bevosita bog‘liqlik mavjud. D.A.Kolbning tajribaviy o‘rganish modeli ham refleksiyaning ta’limdagi rolini ochib beradi. Mazkur modelda aniq tajriba refleksiv kuzatish, abstrakt konseptualizatsiya va faol tajriba bilan uzviy bog‘lanadi. Demak, o‘quvchining tajribasi uning ustida fikr yuritish orqali yangi bilim va strategiyaga aylanishi mumkin.

Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda refleksiv yondashuv shaxsga yo‘naltirilgan, kompetensiyaviy va faoliyatga asoslangan ta’lim bilan uzviy bog‘liq holda qaralmoqda. Ayniqsa, formativ baholash, o‘z-o‘zini baholash, refleksiv kundaliklar, portfolio, loyiha va muammoli ta’lim shakllari o‘quvchilarning o‘z faoliyatini anglashiga yordam beruvchi samarali vositalar sifatida ko‘riladi. Tadqiqotning metodologik asosini shaxsga yo‘naltirilgan, faoliyatga asoslangan, kompetensiyaviy va refleksiv yondashuvlar tashkil etadi. Tadqiqot jarayonida ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish, pedagogik kuzatish hamda nazariy modellashtirish metodlaridan foydalanildi.

© 2026Scottish International Conference on Multidisciplinary Research and Innovation. All Rights Reserved.

Tadqiqotning asosiy maqsadi o‘quvchilarning intellektual qobiliyatlarini rivojlantirishda refleksiv yondashuvning pedagogik imkoniyatlarini aniqlash va ta’lim jarayonida undan foydalanishning metodik yo‘llarini asoslashdan iborat.

Tadqiqot doirasida intellektual qobiliyat quyidagi o‘zaro bog‘liq ko‘rsatkichlar asosida ko‘rib chiqildi: muammoni anglash, tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish, mantiqiy xulosa chiqarish, muqobil yechimlarni izlash, mustaqil qaror qabul qilish va o‘z fikrlash jarayonini baholash.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Refleksiv yondashuvning asosiy pedagogik qiymati shundaki, u o‘quvchini ta’lim jarayonining passiv ishtirokchisidan o‘z faoliyatini boshqaruvchi faol subyektga aylantirishga xizmat qiladi. O‘quvchi topshiriqni bajaribgina qolmay, uni qanday bajarganini, qanday strategiyadan foydalanganini va natijaga qaysi omillar ta’sir qilganini tahlil qiladi. Intellektual qobiliyatlarni rivojlantirish nuqtayi nazaridan refleksiyani shartli ravishda to‘rt bosqichga ajratish mumkin: 1) anglash bosqichi – o‘quvchi muammo yoki topshiriqning mazmunini aniqlaydi; 2) tahlil bosqichi – bajarilgan faoliyat, qo‘llangan usul va olingan natija tahlil qilinadi; 3) baholash bosqichi – natijaning to‘g‘riligi, samaradorligi va mavjud kamchiliklar aniqlanadi; 4) takomillashtirish bosqichi – keyingi faoliyat uchun yangi strategiya yoki harakat rejasi ishlab chiqiladi.

Mazkur bosqichlar o‘quvchining fikrlash faoliyatini oddiy takrorlashdan yuqori darajadagi intellektual operatsiyalarga olib boradi.

1-jadval.

Refleksiv yondashuvning intellektual qobiliyatlarni rivojlantirishdagi asosiy yo‘nalishlari

Intellektual qobiliyat	Refleksiv faoliyat	Kutiladigan natija
Tahlil qilish	Muammoning tarkibiy qismlarini qayta ko‘rib chiqish	Muammoni tizimli anglash
Taqqoslash	Turli yechim va strategiyalarni qiyoslash	Eng maqbul variantni aniqlash
Umumlashtirish	Olingan natijalar o‘rtasidagi umumiylikni aniqlash	Yangi xulosalar shakllantirish
Mantiqiy fikrlash	Xulosaning asoslarini tekshirish	Asoslangan qaror qabul qilish
Muammoni hal qilish	Xatolar va muvaffaqiyatli strategiyalarni tahlil qilish	Muqobil yechim ishlab chiqish
Metakognitiv nazorat	O‘z fikrlash jarayonini kuzatish	Mustaqil ta’lim strategiyasini shakllantirish

REFLEKSIV TOPSHIRIQLARNING METODIK IMKONIYATLARI

Ta’lim jarayonida refleksiyani tashkil etish uchun o‘qituvchi o‘quvchiga oddiy “Dars sizga yoqdimi?” kabi umumiy savollar bilan cheklanib qolmasligi kerak. Refleksiv savollar o‘quvchining fikrlash jarayonini ochib berishga yo‘naltirilishi lozim. Masalan: Muammoni hal qilishda birinchi navbatda nimaga e’tibor berdingiz? Qaysi dalil yoki ma’lumot sizning qaroringizga eng ko‘p ta’sir qildi? Qaysi bosqichda qiyinchilikka duch keldingiz? Siz foydalangan strategiyaning kuchli tomoni nimada? Muammoni qayta hal qilishingiz kerak bo‘lsa, nimani boshqacha bajargan bo‘lardingiz? Sizning

© 2026Scottish International Conference on Multidisciplinary Research and Innovation. All Rights Reserved.

dastlabki fikringiz o‘zgardimi? Nima sababdan? O‘z xulosangizni qanday dalillar bilan asoslay olasiz? Bunday savollar o‘quvchini tayyor javobni qaytarishga emas, o‘z fikrlash jarayonini tahlil qilishga undaydi.

REFLEKSIV YONDASHUV ASOSIDA TASHKIL ETILADIGAN TA’LIM MODELI

O‘quvchilarning intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish uchun refleksiv yondashuvni quyidagi model asosida tashkil etish mumkin: Muammo → Mustaqil izlanish → Faoliyat → Natija → Refleksiya → Qayta rejalashtirish → Takomillashtirilgan faoliyat.

Mazkur modelning birinchi bosqichida o‘quvchiga muammoli vaziyat taqdim etiladi. Ikkinchi bosqichda u mavjud bilimlari asosida mustaqil izlanish olib boradi. Uchinchi bosqichda tanlangan strategiya asosida vazifani bajaradi. To‘rtinchi bosqichda natija olinadi. Beshinchi bosqichda o‘quvchi o‘z faoliyatini tahlil qiladi. Oltinchi bosqichda xatolar va kamchiliklardan kelib chiqib, keyingi faoliyat uchun yangi reja ishlab chiqiladi. Yakuniy bosqichda esa takomillashtirilgan strategiya asosida yangi topshiriq bajariladi. Shunday qilib, refleksiya ta’lim jarayonining yakuniy qismi emas, balki keyingi rivojlanish uchun boshlang‘ich nuqtaga aylanadi.

O‘z-o‘zini baholash va refleksiya. O‘quvchilarning intellektual rivojlanishida o‘z-o‘zini baholash alohida ahamiyatga ega. O‘z-o‘zini baholash orqali o‘quvchi o‘z bilim darajasini, topshiriqni bajarish sifatini va mavjud qiyinchiliklarni anglaydi.

Bunda “bilaman – qisman bilaman – hali o‘rganishim kerak” kabi oddiy mezonlardan tashqari, aniq kompetensiyaviy mezonlardan foydalanish mumkin. Masalan, o‘quvchi muammoni mustaqil aniqlay olishi, kamida ikkita muqobil yechim taklif qilishi, o‘z xulosasini dalillar bilan asoslay olishi va o‘z xatolarini izohlashi bo‘yicha o‘z faoliyatini baholashi mumkin.

O‘z-o‘zini baholash o‘qituvchi bahosining o‘rnini bosmaydi. Aksincha, u pedagogik baholashni to‘ldiradi va o‘quvchining o‘z rivojlanishi uchun mas’uliyatini oshiradi.

Refleksiv yondashuvda o‘qituvchining roli. Refleksiv ta’limda o‘qituvchining roli ham o‘zgaradi. O‘qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki o‘quvchining fikrlash jarayonini tashkil etuvchi va yo‘naltiruvchi pedagog sifatida faoliyat yuritadi.

O‘qituvchi o‘quvchiga tayyor javobni berish o‘rniga, uni javobni mustaqil topishga undovchi savollarni qo‘llashi lozim. Bunda “Nima uchun?”, “Qanday qilib?”, “Buni qanday asoslash mumkin?”, “Boshqa qanday yechim mavjud?”, “Agar shart o‘zgarsa, natija qanday bo‘ladi?” kabi savollar samarali hisoblanadi. Shuningdek, o‘qituvchi xatoni faqat salbiy natija sifatida emas, balki o‘quvchining fikrlash jarayonini tahlil qilish uchun pedagogik imkoniyat sifatida ko‘rishi zarur. Xatolarni tahlil qilish orqali o‘quvchi noto‘g‘ri strategiyaning sabablarini aniqlaydi va kelgusida undan foydalanmaslik uchun yangi strategiyani ishlab chiqadi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi o‘quvchilarning intellektual qobiliyatlarini rivojlantirishda refleksiv yondashuvning tarkibiy va funksional imkoniyatlarini tizimli ravishda asoslash bilan belgilanadi. Tadqiqotda refleksiya ta’lim jarayonining yakuniy bosqichi sifatida emas, balki intellektual rivojlanishni ta’minlovchi uzluksiz sikl sifatida talqin qilinadi. Shuningdek, refleksiv faoliyatning anglash, tahlil qilish, baholash va takomillashtirish bosqichlaridan iborat metodik modeli taklif etiladi. Mazkur model o‘quvchining kognitiv faoliyatini metakognitiv nazorat bilan bog‘lash imkonini beradi.

Tadqiqot natijalaridan umumiy o‘rta ta’lim maktablarida o‘quvchilarning intellektual qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan darslarda foydalanish mumkin. Xususan, ona tili va adabiyot, tarix, matematika, tabiiy fanlar, xorijiy tillar va boshqa fanlarni o‘qitishda refleksiv topshiriqlar, muammoli

© 2026Scottish International Conference on Multidisciplinary Research and Innovation. All Rights Reserved.

vaziyatlar, loyiha ishlari, portfolio, o‘z-o‘zini baholash va refleksiv kundaliklardan foydalanish samarali natija berishi mumkin.

Refleksiv yondashuvning yana bir muhim jihati uning turli yosh bosqichlariga moslashtirilishidir. Boshlang‘ich bosqichlarda oddiy savol va grafik refleksiya vositalaridan foydalanish mumkin bo‘lsa, yuqori sinflarda tahliliy kundaliklar, argumentativ yozuvlar, loyiha refleksiyasi va o‘z-o‘zini baholash mezonlaridan foydalanish maqsadga muvofiq.

XULOSA

O‘quvchilarning intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish zamonaviy ta’limning ustuvor vazifalaridan biri bo‘lib, mazkur jarayonda refleksiv yondashuv muhim pedagogik imkoniyatlarga ega. Refleksiya o‘quvchining nafaqat nimani o‘rganganini, balki qanday o‘rganganini, qaysi fikrlash strategiyalaridan foydalanganini va kelgusida faoliyatini qanday takomillashtirishi mumkinligini anglashiga yordam beradi. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, refleksiv yondashuv o‘quvchilarning tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish, mantiqiy xulosa chiqarish, muammoli vaziyatlarni hal etish va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantirish uchun qulay pedagogik sharoit yaratadi. Ayniqsa, refleksiyani muammoli ta’lim, loyiha metodi, hamkorlikdagi ta’lim va formativ baholash bilan uyg‘unlashtirish uning samaradorligini oshiradi.

Refleksiv yondashuvning eng muhim natijasi o‘quvchining o‘z ta’lim faoliyatiga subyekt sifatida munosabatini shakllantirishdir. Bunda o‘quvchi o‘zining kuchli va zaif tomonlarini anglaydi, xatolarini tahlil qiladi, samarali strategiyalarni tanlaydi va o‘z rivojlanishini mustaqil boshqarishga intiladi. Shu sababli umumiy o‘rta ta’lim amaliyotida refleksiv yondashuvni tizimli ravishda joriy etish o‘quvchilarning intellektual salohiyatini rivojlantirish, mustaqil fikrlashini kuchaytirish va ta’lim natijalarining barqarorligini ta’minlashning muhim shartlaridan biri sifatida qaralishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Dewey J. How We Think. – Boston: D.C. Heath and Company, 1933.
2. Flavell J. H. Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitive-developmental inquiry // American Psychologist. – 1979. – Vol. 34, No. 10. – P. 906–911.
3. Vygotsky L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.
4. Kolb D. A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1984.
5. Schön D. A. The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. – New York: Basic Books, 1983.
6. Zimmerman B. J. Becoming a self-regulated learner: An overview // Theory into Practice. – 2002. – Vol. 41, No. 2. – P. 64–70.
7. Brookfield S. D. Becoming a Critically Reflective Teacher. – 2nd ed. – San Francisco: Jossey-Bass, 2017.
8. Hattie J. Visible Learning for Teachers: Maximizing Impact on Learning. – London: Routledge, 2012.
9. Black P., Wiliam D. Assessment and classroom learning // Assessment in Education: Principles, Policy & Practice. – 1998. – Vol. 5, No. 1. – P. 7–74.
10. Zimmerman B. J. Attaining self-regulation: A social cognitive perspective // Boekaerts M., Pintrich P. R., Zeidner M. (Eds.). Handbook of Self-Regulation. – San Diego: Academic Press, 2000. – P. 13–39.

© 2026Scottish International Conference on Multidisciplinary Research and Innovation. All Rights Reserved.